

Horasan Türkçesi ile İlgili Folklor Çalışmaları

Sultan TULU*

Horasan Türkçesi bugün İran'ın kuzeydoğu bölgesinde ve kısmen Türkmenistan Cumhuriyetinde aşağı yukarı bir buçuk milyon insan tarafından konuşulmakta ve Türkoloji alanında gittikçe önem kazanmaktadır. Bu lehçe Türkmençe ve Azerbaycan Türkçesi arasında olup Türkmençeye daha çok yakınlık göstermektedir. Horasan Türkçesi bugün Türk dilleri arasında bir çok Türkolog tarafından artık kendi başına ayrı bir Oğuz lehçesi olarak kabul edilmektedir.

Bugün Horasan Türkçesi üzerindeki çalışmaları gözlemlediğimizde, gerek dilbilimsel gerekse de folklorik yönlerden büyük bir ilgi olduğu ve giderek arttığı görülür. Horasan Türkçesinin bundan yirmi beş yıl kadar önce araştırılmaya başlandığını düşünecek olursak, bu olumlu bir gelişme sayılmalıdır. Şimdiye kadar neşredilmiş folklor örneklerini aşağıdaki çalışmalarda görmek mümkündür.

Horasan Türkçesi üzerindeki çalışmalar bilindiği üzere ilk defa Prof.Dr.G.Doerfer tarafından 1968 yılında bir araştırma gezisi ile başlamış, bunu daha sonra 1972 yılında yeni bir araştırma gezisi takip etmişti. Burada banta kaydedilerek derlenen malzemeler ışığında Prof.Dr.G.Doerfer *Das Chorasantürkische* (Horasan Türkçesi) adlı makalesini neşretmişti. Bu neşrin takibinde F.Bozkurt ve Fâzsy bu lehçenin Bocnurd şivesi hakkında doktora tezlerini yazmışlardır. Horasan Türkçesinden folklor örnekleri ilk defa bu iki eserde sunulmuştur¹.

Fazsy'nin çalışması 21 folklorik metin ile oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır. Burada, *gatık hazırlama reçetesi* yanında çoğunlukla kısa uzun masallar yer almaktadır. Fâzsy'nin tezine

* Y.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ bkz. yazının sonunda sunulan bibliyografya.

almadığı başka folklor malzemelerine de sahip olduğu bilinmektedir². Onun derlediği bütün malzemelerden en ilginç, kanımca aşık Hasan Yezdâni'den derlenerek kasete alınmış *Kerem ile Aslı* adlı halk hikâyesimizdir. Bunlar arasında daha başka masal ve hikâyeler, yarma aşî reçetesi, fıkralar ve atasözleri de bulunmaktadır. Bu malzemelerin yayınlanması da Horasan Türkçesi folkloruna oldukça büyük bir hizmette bulunmuş olacaktır.

F.Bozkurt'un eserinde ise dört folklor metni bulunmaktadır. Bunlardan birisi *Molla Nasreddin*'in fıkrası olup, diğerleri kısa hikâyelerden ibarettir.

Yine 1972 yılında yapılan araştırma gezisinde derlenen metinler arasında *Aslı Kerem* (Kerem ile Aslı) hikâyesi özellikle zikredilmeye değerdir. Bu hikâye şimdiye kadar derlenmiş metinlerin en uzunlu olmakla birlikte, en ilginçidir. Hikâye, bu yazının yazarı tarafından linguistik analizinin yanısıra ayrıca folklorik şekilde işlenmiş ve yayına hazırlanmıştır. Bu metin Hidâyatullah Azîmiyân adlı aşık tarafından okunmuş olup, Horasan Türkçesinin Kalât (Esfarayen yakınında) şivesi ile banta kaydedilmiştir.

Yukarıdaki malzemelere Prof.Dr.G.Doerfer'in *Chorasantürkische aus dem Türkenkessel* (Türk Kazanından Horasan Türkçesi) adlı makalesini ekleyebiliriz. *Galam Ucu* dergisinde Horasan Türkçesi ile yayınlanmış olan iki hikâye ise tarafımdan dilbilimsel olarak incelenip yayınlanmıştır. Halî hazırda *Göttingen Türkoloji Enstitüsü* tarafından son araştırma gezisinde derlenmiş olan folklor malzemeleri yayına hazır duruma getirilmiştir.

Göttingen'de başlatılan bu çalışmaların yanısıra bunlardan bağımsız olarak İran'da da Horasan Türkçesi ve folkloruna karşı bir ilginin uyandığını sevinerek görmekteyiz. Buna örnek olarak Horasan Türkçesi ile çıkan *Galam Ucu* adlı dergiyi gösterebiliriz. Bu dergi 1981 yılında yalnızca iki sayı çıkmıştır. Dergi, kendisi de bir Horasan Türkü olan Bâm o Safî âbâd'dan Muhammed Tovhîdî tarafından çıkarılmış ve kendi ağzına göre düzenlenmiştir. Burada folklorik malzeme olarak atasözleri, iki masal, bulmacalar, bir orta oyunu bulunmaktadır.

² bkz. Fázsy, S., *Das Bodschnurdî. Ein türkischer Dialekt in Chorasán, Ostpersien, Zürich 1977. s.22.*

Horasan Türkçesinin tanıtılmasında emeği geçen şahıslardan birisi de Dr.Cevat Heyet olmuştur. Dr. Heyet *Tarih-e zabân o lahcahâ-ye türki*³ (Türk Dilleri ve Lehçeleri Tarihi) adlı eserinde İran'da ilk kez Horasan Türkçesini tanıtmaya, şivelerini tasnif etmeye ve bazı dil özelliklerini göstermeye çalışmıştır. Dr.Heyet'in bu konuyu asıl tanıtımı, bazı folklor örnekleri ile, *Türki-ye Horasâni* (Horasan Türkçesi) adlı makalesinde olmuştur. Dr.Heyet, bu çalışmasını Göttingen ve İran'daki çalışmaları dikkate alarak gerçekleştirmiştir. O, bu makalesini kendi deyişiyile, Seyyid Ali Mir Niyâ, İsmail Nematî Paydâri, Muhammed Tovhidî ve Prof.Dr.G.Doerfer ve onun öğrencilerinin kaynakları esasında ve bu kaynakları gözden geçirip birbiri ile mukayesesi sonucunda hazırlamıştır³. Burada Horasan Türkçesi sınıflandırılmış, şivelerin dil özelliklerine yer verilmiş, makale sonunda ise bu lehçeden folklor örnekleri sunulmuştur. Bunlar 20 kadar atasözü, batı şivesinden bir küçük masal örneği, Derragaz'dan Mir Niyâ Bey'in ağzından söylenmiş bir kısa metin (*Derragazlıların Lehçeleri Hakkında*) ve *Galam Ucu*'nun birinci sayısından alınan makamlar hakkında olan yazıdan ibarettir.

İran'da çıkan araştırmalarla ilgili, son olarak Seyyid Ali Mir Niyâ'nın *İlat o tavaif-e Darragaz* (Derragaz'ın Göçebe Halkları ve Tayfaları) adlı eserine dikkati çekmek istiyorum. Mir Niyâ burada, Derragaz'ın göçebe halkları ve tayfalarının dili, lehçesi, giyim-kuşamı, kültürü, yazılı ve sözlü edebiyatı v.s. hakkında bir çok folklor örnekleri ile bize çok faydalı geniş bir bilgi sunmaktadır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmaların daha geniş kitle arasında ilgi görmesini umarak, bu konu hakkında genel bir fikir edinmek isteyenler için aşağıda bir bibliyografya veriyoruz.

³ Heyet C., *Türki-ye Horasâni*, Varlık sayı: 71-5, Tehran (Şubat-Mart) 1989, s.18.

Bibliyografya

- Bozkurt M.F., Untersuchungen zum Bojnurd-Dialekt des Chorasantürkischen, Göttingen 1975.
- Çağatay S., Türk Lehçeleri Örnekleri, Yaşayan Ağız ve Lehçeler, I-II., Ankara 1972. (Buradaki bilgi ve metin G.Doerfer ve S.Tezcan tarafından hazırlanmıştır.)
- Doerfer G., Das Chorasantürkische, TDAY-Belleten, Ankara 1977, ss.127-205.
- Bericht über eine linguistische Forschungsreise in İnan, TDAY-Belleten, Ankara 1973-1974, ss.199-202.
Chorasantürkisch aus dem Türkenkessel, Central Asiatic Journal 36, (1992, 1-2).
- Fázsy S., Das Bodschnurdi, Ein türkischer Dialekt in Chorasan, Ostpersien, Zürich 1977.
- Galam Ucu 1-2 sayı, (nşr.: Muhammed Tovhîdî), Tehran 1359/1981.
- Heyet C., Târih-e zabân o lahcahâ-ye turki, Tehran 1987, ss.323-330.
- Heyet C., Türki-ye Horasâni, Varlık, sayı: 71-5, Tehran (Şubat-Mart) 1989, ss.18-40.
- Mir Niyâ S.A., İlât o tavâif-e Darragaz, 2c., Meşhed 1362/1984.
- Tulu S., "Kerem ile Aslı Hikâyesinde diriltme motifi", Türk Dili, Ankara (Ağustos) 1987, ss.102-109.
- İran'da Horasantürkçesi Bir Dergi: "Galam Ucu", (baskıda)
- Chorasantürkische Materialien aus Kalât bei Esfarâyen, Berlin 1989.
- Horasan Türkçesinden İki Hikâye, Türk Dilleri Araştırmaları, Ankara 1992, 131-153.
- Kerem ile Aslı Hikâyesinin Horasan Varyantı, (baskıda).